
Література

1. Большой юридический словарь / [под ред. А.Я.Сухарева, В.Е.Крутских]. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М.: ИНФРА-М, – 2001. – 744с. (Серия "Библиотека словарей ИНФРА-М"). – 468 с.
2. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові української держави / І. Голосніченко // Право України. – 2005. – № 4. – С. 24-25.
3. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / [За ред. М. В. Цвіка]. – Х. : Право, 2009. – 584 с.
4. Кант И. Трактаты и письма / И.Кант. – М.: Наука, 1980. – 709 с.
5. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права: Підручник / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К.: Кондор, 2006. – 477 с.
6. Кравчук М.В. Теорія держави і права. Проблеми держави і права: Навчальний посібник / М.В. Кравчук. – [3-те вид., змін. й доп.]. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 247 с.
7. Макушев В. П. Правова та громадянська культури як різновид соціокультурних факторів з формування системи стримувань і противаг побудови громадянського суспільства / В.П. Макушев // Право і суспільство. – 2009. – № 3. – С. 8-16.
8. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник / О. Ф. Скакун. – Х.: Еспада, 2006. – 776 с.
9. Шпиталенко Г. А. Основи правознавства: навч. посіб. / Г.А. Шпиталенко. – [5-те вид.]. – К.: Каравела, 2008. – 376 с.
10. Философский энциклопедический словарь / [Гл. редакция: Л.Ф.Ильичев, П.Н. Ковалев, В.Г. Панов]. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

Summary

*Pompush H., Hasyak O. Ways of a Sense of Justice Forming in Ukrainian Society. The possible ways of forming of legal awareness of citizens of Ukraine in the process of civil society establishing are investigated. It is argued that a high level of legal culture of society in generally and of every citizen in particular is demanded. To promote this process a society need to focus on democratic values, legal education and so on. Law activity, which is realized through the means, forms and methods of legal education should be aimed at elimination of such negative phenomena in society, as the lack of spirituality, deformation in moral and other social spheres, nihilism. Therefore, the way of forming a sense of justice is that full of dignity, humanistic and moral beliefs. **Keywords:** justice, sense of justice, legal culture, legal education, nihilism.*

УДК 167/168:64

© Руслана Слухенська

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПАРАДИГМИ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ У ПОСТНЕКЛАСИЦІ

*Аналізуються проблеми здоров'я в межах постнекласичної філософії науки. Простежується еволюція дихотомії «здоров'я – хвороба» від класичної до постнекласичної парадигми наукового знання. Показано трансформації смислу «здоров'я» в сучасних біомедичних концепціях. Характеризуються міфологічна, механістична, функціональна, діагностична, духовно-екологічна, аксіологічна моделі здоров'я. Здійснено методологічний аналіз проблеми здоров'я в межах постнекласичної філософії науки. З'ясовано взаємозв'язок сучасного осмислення здоров'я з принципом калокагатії в грецькій філософії. Ілюструється актуалізація проблеми здоров'я в контексті аксіології науки та синергетики. **Ключові слова:** здоров'я, постнекласика, парадигма, медичний дискурс, принцип калокагатії, методологія, синергетика.*

Розвиток людської культури неодноразово демонстрував нам розбіжності в розумінні природи людини і смислу її існування. Цілком закономірно цей плюралізм тісно пов'язаний з розвитком науки, яка повсякчас відображала найбільш передові та прогресивні здобутки людського інтелекту. Проблема здоров'я людини перебуває і продовжує перебувати у центрі цих дискусій, позаяк синтезує в своєму полі як смисложиттєві (філософські), так і власне наукові проблеми. Медицина (передусім як когнітивна діяльність і практика) найкраще реалізує такий синтез. На це звернув увагу ще Гіппократ. «Слід перевести медицину в філософію, – зазначає мислитель, – а філософію в медицину, оскільки лікар-філософ подібний до Бога» [цит. за: 3].

Починаючи з античного періоду й до сьогодення медичні знання і медицина в цілому зазнала значних змін, однак можна простежити певні тенденції зближення сучасного

розуміння здоров'я і класичних уявлень про природу людини. Нині проблема здоров'я **актуалізується** в аксіологічному та гуманітарному контекстах, поступово втягуючи у свій дискурс такі поняття як «моральне здоров'я» [див: 6]. Посилений інтерес до проблеми пов'язується також і з тим, що «в поняття “здоров'я” включено велику кількість різноманітних смислів і смислових відтінків, які, очевидно, не можуть бути охоплені ніякою з існуючих сфер знання. А позаяк це поняття відображає одну з найбільш фундаментальних характеристик людського існування, воно, природно, так чи інакше осмислюється в будь-якій культурі та переосмислюється повсякчас, коли культура переживає глибокі та радикальні трансформації» [6]. Враховуючи інтенсивні процеси становлення інформаційного суспільства та постнекласичної парадигми науки, характерною рисою якої є дослідження складних людиномірних систем, проблема здоров'я по-новому актуалізується в межах філософських дискусій сучасності.

Аналізуючи *ступінь розробленості проблематики* здоров'я в сучасній філософії науки, варто зазначити, що медицина досить часто стає об'єктом спеціальних досліджень. Такі дослідження стосуються переважно методологічних горизонтів аналізу здоров'я людини і рідше – історичних аспектів трансформації медичного знання в європейській інтелектуальній культурі. Зокрема, В.Розін [6] звертає увагу на два дискурси здоров'я: *медичний* та *духовно-екологічний*, приписуючи останньому чільне місце в сучасній культурі. Показовим є й те, що вчений апелює у своїх доказах якраз до класичного періоду розвитку філософії, коли медицина була найбільш близькою до неї. Очевидно, що й нині філософія, як і медицина, потребують такого синтезу задля майбутнього людства. Б.Юдін [7] акцентує свою увагу на проблемах визначення поняття «здоров'я» й чітко відзначає той факт, що його смисл залежить від культурного «тла» тієї чи тієї доби. Автор детально описує всі труднощі, пов'язані з визначенням здоров'я в сучасній культурній ситуації та доходить висновку, що найбільш адекватними критеріями його оцінки є аксіологічний та гуманітарний.

Це наводить нас на думку про те, що проблема здоров'я не може бути формалізована за допомогою природничонаукових методів і є проблемою гуманітарного знання, що у свою чергу ближче до античної манери філософування. В.Кукса [3] присвячує своє дослідження аналізу проблеми здоров'я в античності та вказує на ряд ознак, які споріднюють античну медицину з сучасною, постнекласичним трактуванням здоров'я. Передусім – це єдність медичного та філософського знання, пріоритетність цілісного аналізу людини тощо. В.Москаленко [4] реалізує парадигмальний аналіз проблеми здоров'я людини, виокремлюючи ряд послідовних змін у структурі медичного знання. Автор визначає такі парадигми здоров'я: *міфологічна*, *Божественна*, *біомедична*, *соціомедична*. Як аргумент на користь сучасної (соціомедичної) моделі здоров'я, автор звертається до ідей голізму. На нашу думку, останній корелює з класичними поглядами на здоров'я людини. Дж. Вітулкас [2] апелює до гомеопатичної концепції здоров'я, що тяжіє до цілісного осмислення людського організму, що поєднує як соціальні його виміри, так і психологічні, навіть несвідомі (архаїчні) форми. Гомеопатичний підхід автора можна розцінювати як науково обґрунтовану теорію єдності людини з космосом.

Попри таку кількість досліджень у сфері філософії медицини залишається ряд *нерозв'язаних проблем*, головною з яких є належний аналіз та оцінка класичної парадигми здоров'я та її вплив на корпус медичного знання сьогодні. Адже сучасне духовно-екологічне, гуманітарне, аксіологічне трактування здоров'я людини підкріплюється більш глибоким світоглядним полотном, яке вже було концептуалізовано в класичну епоху.

Робочу гіпотезу цієї розвідки можна сформулювати у вигляді твердження, що сучасна постнекласична парадигма здоров'я має багато спільного з докласичною і класичною, проте є якісно новим засобом осмислення природи людини на противагу некласичній парадигмі, яка рухалася в напрямі механістичного розуміння здоров'я людини як набору фізіологічних функцій. *Об'єкт* дослідження – медичний дискурс як елемент наукового знання, *предмет* – моделі здоров'я людини в постнекласичній методології, *мета* – проаналізувати постнекласичні виміри здоров'я людини в методологічному контексті, що передбачає виконання таких дослідницьких завдань: дослідити еволюцію поняття здоров'я від класики до постнекласики, простежити розвиток проблеми здоров'я людини в сучасній методології, з'ясувати антропологічний зміст проблеми здоров'я в межах концепції цілісності.

У своєму дослідженні ми будемо спиратися на ідею спорідненості розвитку медицини і науки, що уявлення про здоров'я людини пройшло ті ж етапи розвитку, що й наукове знання, і на кожному етапі свого розвитку зазнало значних змін і трансформацій. Ситуація ускладнюється тим, що хронологічні рамки розвитку медицини як наукової дисципліни досить розмиті. Та все ж багато авторів погоджується, що класична медицина, хоч і зародилася в епоху античності,

---

викристалізується тільки у добу просвітництва. Воно й не дивно, адже це був період абсолютного «онауковлення» всіх існуючих інтелектуальних практик. До цього моменту медицина розвивалася радше як сакральне-містичне мистецтво й ґрунтувалася на ідеях тривіального голізму (інтуїтивного розуміння єдності людини і Всесвіту).

Коли ми говоримо про повернення до витоків у постнекласичній парадигмі здоров'я, то маємо на меті продемонструвати ту помилкову стратегію в розумінні природи людини, яка призвела до знущання над тілом задля лікування душі, починаючи від середньовічних спалень заживо до лікування психічних розладів електрошоком.

Світоглядна настанова на єдність духовного і тілесного завжди була присутня в філософській думці, однак вона не ставала надбанням «офіційної» медицини. Синтез філософських і медико-біологічних знань став можливим лише в останні десятиліття, проте його витoki можна простежити ще в докласичний період розвитку науки. Між цими періодами людство «вистраждало» цей синтез за допомогою цілої низки парадигм, які принципово суперечили нормам гуманності та духовної єдності з космосом. Дж. Вітулкас характеризує попередні концепції вкрай негативно і наполягає на необхідності формування нової моделі здоров'я людини. «Практично всі концепції здоров'я (курсив мій – Р.С.) видаються наслідком спроб виправдати «модні» медичні методи, а не констатувати а *priori* теоретичну основу, на якій могли б визначитися медична думка і практика. Крім того, до цього часу не розв'язана проблема визначення здоров'я і хвороби та причиною цього, можливо, є та механістична й занадто спрощена концепція, що лежить в основі цих підходів. Тому вирішального значення набуває сьогодні потреба в новій теоретичній моделі, яка б детально описувала складну та заплутану природу людини» [2].

Певні здогади про принципову єдність духовного і фізіологічного, звісно, були неодноразово висловлені, однак не претендували на об'єктивність та істинність у межах медичної науки, радше це були просто філософські узагальнення світоглядного характеру і стосувалися філософської антропології. Нині ситуація кардинально змінилася, становлення постнекласичної раціональності як парадигми розвитку наукового знання суттєво вплинуло на розвиток медицини як науки. Передусім, змінилося ставлення до ціннісних і гуманітарних практик у системі діагностування. Певною мірою було розв'язано конфлікт суб'єктивного та об'єктивного в цьому процесі (адже лікар не може абсолютно безпристрасно розглядати людський організм як об'єкт і, з іншого боку, не має права давати волю своїм почуттям).

Фізіологічний і духовний рівень людського буття, починаючи з середньовіччя, в кращому випадку могли бути пов'язані системою причинно-наслідкових зв'язків, які ґрунтуються на емпіричних спостереженнях. «Насправді заради «обґрунтування» своїх сумнівних методів, традиційна медицина пропонувала трохи грубі моделі, явного побудовані а *posteriori*, аби виправдати емпіричні методи буденної практики. Ці моделі видавалися за найвищий розквіт наукового знання» [2]. Наївно спираючись на «ефективні» методи лікування, які ґрунтуються на аналогії, жорсткій традиції та в основі своїй догматичні, медичні знання все ще тяжіли до міфологічного типу світогляду. В.Москаленко називає цю парадигму здоров'я міфологічною, що базується на архаїчному мисленні. «Наслідками цього, – пише дослідник, – були жорстке підпорядкування індивіда колективним нормам і заборонам (табу), наявність не індивідуального, а сукупного суб'єкта ціннісної свідомості» [4, с.47].

Світоглядна настанова механіцизму в результаті призвела до формування тої моделі здоров'я, де людина трактувалася як набір механічних функцій, котрі абсолютно не пов'язані між собою. «З вісімнадцятого століття, – пише Дж. Вітулкас, – у науковому методі домінував механістичний спосіб мислення, що призвів до механістичного підходу до всієї проблеми здоров'я та хвороби. Відокремлене від решти організму тіло вважали машиною, і внаслідок такої концепції будь-який дисбаланс у цій машині вважався результатом дії одного причинного фактора; наприклад, бактерії одного типу викликають одну з інфекційних хвороб. Ця теорія називалася моделлю Коха» [2]. Ідея цілісності організму, вочевидь, не була пріоритетною в механіцизмі та розумілася лише в контексті єдності окремих елементів. Здоров'я людини, у механістичній парадигмі розумілось як добре налагоджена машина, яка працює завдяки відмінному виконанню окремих функцій окремими органами.

Пізніше механістична модель стала неактуальною, оскільки було висловлено ряд здогадів про більш глибоку природу здоров'я. Сформувалось уявлення про клітинне чи молекулярне походження хвороби. Ця модель називалася функціональною [див.: 2].

Ще пізніше було сформовано «діагностичну модель здоров'я», яка ґрунтується на узагальненні симптомів, за якими, як припускається, приховується хвороба. «Цей підхід контрастував з більш пізнім знанням, коли було визнано більшість підформ кожної окремої

хвороби» [2]. Така модель корелює з сучасною медициною, яка ґрунтується на симптоматичній методології. В.Москаленко називає її біомедичною парадигмою здоров'я, що «органічно пов'язана з західною раціоналістичною культурною традицією, ґрунтується на принципах об'єктивності, соціально-культурної нейтральності наукових знань про здоров'я і хворобу» [4, с.49]. Можна припустити, що така парадигма стала підґрунтям для «лікувальної моделі здоров'я» [див: 2], яка враховувала концепцію цілісного розуміння людини, однак недостатньо розкривала соціальні виміри людського буття.

Зараз іде мова про створення єдиної теорії здоров'я і хвороби, основними постулатами і критеріями при створенні подібного теоретичного конструкту, безумовно, є фізіологічні, психологічні та соціальні виміри буття людини. Однак дедалі частіше теоретики медицини й самі лікарі звертають увагу на аксіологічні аспекти проблеми здоров'я. «Справді, оздоровча проблематика має іншу грань, яка вимагає свого дослідження не в площині медицини (предметом якої є хвороба і лікувальний процес), а в іншому контексті, предметним процесом якого є розвиток культури здоров'я, його підтримання, відновлення чи передача в нове покоління» [3].

Постнекласична парадигма здоров'я наполягає на духовно-фізіологічній цілісності людини, і хвороба виявляє себе не тільки в якості симптомів, що викликані порушенням біологічних функцій організму, але і як порушення соціальних вимірів буття людини. «Потрібно відзначити, – пише С.Ніжніков, – що в сучасній духовній культурі визріває певний інтегральний підхід до поняття здоров'я та шляхів його отримання» [5]. Своєрідні інтегруюча методологія медичного знання може бути охарактеризована як соціомедична модель здоров'я, що ґрунтується на «детермінації здоров'я-хвороби зовнішніми стосовно організму соціальними факторами, які впливають на фізіологію людини опосередковано, через її психологію, через свідомість та емоційний стан, через механізм стресу» [цит. за: 4, с.50].

Звідси посилення уваги до ціннісних аспектів здоров'я, що генетично пов'язано з постнекласичною аксіологізацією та гуманізацією науки. Сучасна медицина наполягає на тому, що «суттєве поліпшення здоров'я істотно залежить від змін у способі життя людини, підвищенні особистої відповідальності за здоров'я, переорієнтації систем охорони здоров'я з лікування на попередження хвороб, забезпечення системного підходу в проведенні профілактичних заходів на рівні держави, суспільства» [4, с.50].

Таку ж думку висловлює В.Розін, який розрізняє духовно-екологічний та медичний дискурс медичного знання. «Двом рівням виміру здоров'я (соціальному та індивідуальному), – пише вчений, – частково можна поставити у відповідність два основні дискурси здоров'я – «медичний» і «духовно-екологічний» [6]. Сучасний етап розвитку медицини філософ характеризує як становлення духовно-екологічного дискурсу, що відзначається орієнтацією на цілісне трактування здоров'я. В контексті цього процесу формується нове поняття – «моральне здоров'я», а формулювання «людина та її здоров'я» заміщується комплексним поняттям «здоров'я людини». «Якщо людина живе неправильно, бездуховно, не може реалізувати себе, вона хворіє і може загинути [...] Якщо ж вона старається жити правильно, духовно чи стає на такий шлях (зазвичай це зробити вельми складно і передбачає роботу зі зміни самого себе), у цьому випадку можливе зцілення і здоров'я» [6].

Варто також відзначити те, що певні аспекти здоров'я в межах постнекласичної парадигми розв'язуються в контексті аналізу «людського потенціалу». Це поняття включає в себе всі можливі виміри буття людини в їх доконечності та гармонії. Так, Б.Юдін наполягає на осмисленні ціннісного потенціалу здоров'я, який є фундаментом для актуалізації інших потенцій людини. «У всі часи люди сприймали здоров'я як таке, що володіє, крім усього іншого, і ціннісною значимістю, хоча цінність здоров'я в різні епохи осмислювалась у кардинально різних формах. Те, що вирізняє наш час і те, що ймовірно, в майбутньому виявиться ще чіткіше, пов'язано з трактуванням здоров'я не тільки у негативному плані, як «здоров'я від» – у розумінні свободи від хвороби, але і як «здоров'я для» – в розумінні тих можливостей діяти, реалізувати себе, що відкриті людині, оскільки вона здорова. Здоров'я при цьому постає не просто як щось безмірне, а як те, що співвідноситься з можливостями і здатностями людини, визначається ними»[7].

Розуміння здоров'я в контексті потенцій особистості стимулює осмислення цього феномену в межах філософії науки, позаяк це поняття починає трактуватись як методологічний регулятив. Разом із тим, дослідження аксіологічних аспектів здоров'я можна здійснювати лише в контексті складних людиномірних систем, які здатні до саморозвитку. З цього випливає, що тільки на стадії постнекласичної науки з'явилися умови для якісно нового осмислення поняття «здоров'я».

Ідеали і норми постнекласичної раціональності, серед яких – настанова на цілісність, аксіологічна релевантність наукового знання, орієнтація на самоорганізацію тощо, актуалізують проблему здоров'я людини в межах синергетики. Так, В.Аршинов зазначає: «Можна говорити про нову медичну парадигму, маючи на увазі автопоетичний, фрактальний смисл, який конкретизується в світлі уявлень про рекурсію та рекурсивну самоорганізацію. В такому випадку під парадигмою мається на увазі паттерн сучасного медичного мислення, що поєднує в собі засновані на природничо-науковому знанні та апробовані лікарською практикою біомедичні моделі людського організму з настановою на відродження традицій цілительства і нове розуміння стану здоров'я та хвороби людини. Цей образ нової парадигми в медицині не є чимось уже встановленим. Він перебуває в процесі становлення» [1. с.245].

Таке розуміння здоров'я корелює з докласичною та частково класичною парадигмою медицини. Найбільш методологічно подібним явищем класичної парадигми здоров'я є принцип *калокагатії*, який уособлює єдність духовного, морального, естетичного та фізичного розвитку. Ці критерії в сучасній постнекласичній методології узагальнюються під єдиним поняттям «здоров'я». Іншими словами, міра краси людини, її моральні чесноти і фізичний розвиток як у греків, так і в сучасній медицині, розцінюються в якості міри її здоров'я.

Висновок. Узагальнюючи сказане, констатуємо, що модель здоров'я зазнала чималих змін у своєму історичному поступі. Починаючи з міфологічної моделі здоров'я, що характеризується як цілковита єдність і розчинення людини в природі, до механістичних інваріантів цього поняття, де «здоров'я» та «людина» осмислювалися відокремлено одне від одного. Формування парадигми цілісності фізіологічного та духовного вимірів людського буття стало можливим лише на постнекласичному етапі розвитку науки, завдяки таким його особливостям: аксіологічна релевантність наукового знання, дослідження складних людиномірних систем, які саморозвиваються. Показано, що поняття «здоров'я» в контексті аналізу людських потенцій може стати методологічним регулятивом сучасних наукових теорій. З'ясовано, що постнекласична парадигма здоров'я методологічно споріднена з принципом *калокагатії*, що був концептуалізований понад дві тисячі років тому в межах античної класики. Незважаючи на перспективність комплексного аналізу проблеми здоров'я в межах постнекласики, ця парадигма перебуває в процесі становлення й тому не актуалізувала себе повною мірою. Тому подібні розвідки можуть виявитися доволі перспективними.

Література

1. Аршинов. В.И. Встреча синергетики и медицины // В.И. Аршинов Философия науки. – Вып. 13: Здоровье как проблема естественных и биомедицинских наук [Текст] / Рос. акад. наук, Ин-т философии; Отв. ред.: И.К. Лисеев, Е.Н. Гнатик. – М. ; ИФ РАН, 2008. – С. 244-262
2. Витулкас Дж. Новая модель здоровья и болезни [Електронний ресурс] / Дж. Витулкас – Режим доступу: http://zdorovie111.biz/biblioteka/novay_model_zdoroviy.doc
3. Кукса В. Філософські обрії здоров'я в період античності [Електронний ресурс] / В.Кукса – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Svfile/2011_1/01_01_05.pdf
4. Москаленко В.Ф Трансформація парадигми здоров'я в культурно-історичному аспекті // В.Ф Москаленко Східноєвропейський журнал громадського здоров'я. № 4. 2008 р. С. 45-52
5. Нижников С.А. Пути обретения здоровья и мировоззрение [Електронний ресурс] / С.А. Нижников – Режим доступу: http://society.polbu.ru/baksansky_healthphilo/ch02_xi.html
6. Розин В.М. Здоровье как философская и социально-психологическая проблема [Електронний ресурс] / Розин В.М. – Режим доступу: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-356121.html?page=4#10771324>
7. Юдин Б.Г. Здоровье человека как проблема гуманитарного знания [Електронний ресурс] / Б.Г.Юдин – Режим доступу: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-356121.html?page=5>

Summary

Slukhenska R. Methodological aspects of the paradigm of human health in the Post-Non-Classics. *It were investigated problems of health in the Post-Non-Classical philosophy of science. An evolution of dichotomy "health – illness" from classical to Post-Non-Classical scientific paradigm carried out. It was shown transformation of the sense of "health" in current biomedical conceptions. It was represented features of mythological, mechanistic, functional, diagnostical, spiritual and ecological, axiological models of health. Methodological analysis of the problem of health was realized in the scopes of Post-Non-Classical philosophy of science. It was exposed interconnection between the present considering of health and the calocagathia principle of antique philosophy. Keywords: health, Post-Non-Classics, paradigm, medical discourse, principle of calocagathia, methodology, synergetics.*